

PRAGMATIKK

Tekst: Margaret Klepstad Færevaaag

Illustrasjoner: Tim Levang

Pragmatikk er læren om hvordan vi bruker språket i ulike sosiale sammenhenger. Like viktig som å lære nye ord er det å vite hvordan vi bruker dem. Det betyr at vi må vite hva vi skal si og på hvilken måte vi skal si det, slik at det passer til situasjonen vi er i. For eksempel at vi sier "hei", "god morgen", "god dag" osv. når vi møter noen, og "ha det", "på gjensyn", "farvel" osv. når vi går fra hverandre. Likeledes vet vi at når f.eks. et barn har laget noe han eller hun er stolt over, skryter vi og sier det er fint. Det er nær sammenheng mellom de sosiale situasjonene vi er i, ordene vi velger å bruke og måten vi uttrykker oss på.

Verbalspråklig styring i sosiale sammenhenger

Barn med pragmatiske språkforstyrrelser ser ofte ikke denne sammenhengen og kan komme til å uttrykke seg "upassende" eller sårende: f.eks. kan Nina på 5 år komme til å si "Du har stygg nese", "Jeg liker deg ikke" eller "Du lukter vondt". Denne måten å uttrykke seg på kan medføre at andre barn trekker seg unna og ikke ønsker å være sammen med Nina. Dermed kan det lett oppstå konflikter.

Pragmatiske vansker kan også komme til syne ved at Nina uttrykker noe verbalt som ikke passer til situasjonen. For eksempel sier Nina i samlingsstunden: "Den får ikke se." Ytringen kan ikke knyttes til sammenhengen og blir dermed hengende i luften. Hva var Ninas hensikt med å si det? Voksne kan ikke spinne videre på en slik ytring, men kan spørre Nina om hun har lyst til å si noe. Nina følger ikke opp, men blir taus og vender seg bort. Vi kaller det upassende initiativ, og det er viktig at voksne i barnehagen legger merke til Ninas bruk av slike utsagn. Et trekk ved pragmatiske språkforstyrrelser er også at barnet har vanskelig for å forklare eller omformulere informasjon dersom noen ikke har forstått eller har misforstått.

Det er vanlig blant de yngste barna å uttrykke seg usammenhengende, men etter hvert som barna blir eldre, blir de stadig flinkere til å gi samtalen tydelig tema. Noen barn har likevel påfallende store vansker med å tydeliggjøre HVA de snakker om. De hopper fra det ene temaet til det andre. De snakker mye

og gjerne med god uttale, men det kan være vanskelig å følge tråden i hva de formidler, fordi det de snakker om ikke henger sammen. Nina forteller:

"... fisketur med båten og så på TV, men han ble sint. Og kom fram i huset og så i butikken. Mat, masse mat vi må ha mat. Jeg liker ikke fisk og ikke pølse og ikke grøt. Vi kan ikke kaste stein."

Nina snakker mye og gjerne med god uttale, men det er vanskelig å følge tråden i hva hun formidler, fordi det hun snakker om ikke henger sammen. Den voksne må derfor hjelpe til med å holde fokus i samtalen, slik at det blir felles oppmerksomhet om temaet. Voksne bør også legge merke til om barn som bruker språket mye, slik Nina gjør, er stereotype i hva de egentlig sier til tross for at de snakker mye. Det kan være liten variasjon i deres ordvalg og voksne kan la seg "lure" fordi barnet snakker mye og med god uttale.

Ikke-verbalspråklig styring i sosiale sammenhenger

Kommunikasjon består som vi vet ikke bare av verbalt språk, men også av ikke-verbalt språk. Vårt ikke-verbale språk er av stor betydning for å forstå og styre sosiale sammenhenger. Noen barn med pragmatiske vansker snakker med monoton stemme og liten variasjon i setningsmelodi. Da uttrykkes det meste på samme litt "flate" måte med samme setningsmelodi og uten ansiktsmimikk som viser engasjement, entusiasme, glede eller sinne. Barna har vansker med å formidle følelsesuttrykk og kan dermed oppfattes som likegyldige eller lei seg. De kan også ha vansker med å tolke andres kroppsspråk. De legger f.eks. ikke merke til om andre rynker pannen, ser bestemte ut, er lei seg eller smilende og blide. Dersom de i det hele tatt legger merke til ansiktsuttrykket, vet de ikke hvordan de skal tolke det. Dermed kan et barn "plumpe ut" med verbale uttrykk og handlinger som ikke passer til situasjonen, slik nevnt ovenfor. Hvis to barn leker sammen og det ene barnet vil avslutte leken, kommer det som oftest fram i kroppsspråket og/eller verbalt. Et barn med pragmatiske språkforstyrrelser vil ikke legge merke til kroppsspråkets signaler, og dermed kan misforståelser oppstå. De klarer ikke å regulere samspillet ved hjelp av stemmen, ansiktsuttrykk eller kroppsspråk for øvrig, verken ved å tolke dem hos andre eller gi uttrykk for dem selv.

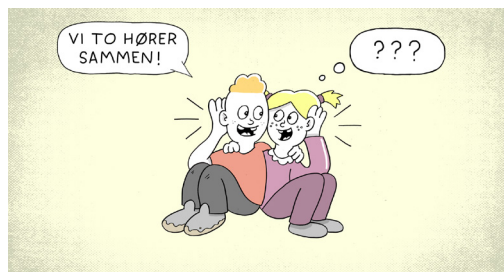
Kommunikasjonsferdighet

Barn med pragmatiske språkforstyrrelser er lite flinke til å vente på tur og er lite "var" på de andre som inngår i leken eller samtalen. Nina hiver seg frampå hele tiden når hun skal spille eller leke med andre og også ved samtale i samlingsstunden. Hun har vanskelig for å vente på tur, og vi sier hun har vansker med turtaking.

Turtaking er en viktig side ved kommunikasjonsferdighet. Turtaking utvikles i løpet av det første leveåret når foreldre / andre nære lager lyder til barnet, stopper opp og lar barnet få slippe til med sine lyder. Det er viktig at ansatte i barnehagen gjennom ulike former for arbeid med turtaking, bidrar til at barnet får utviklet denne ferdigheten som danner grunnlaget for dialog og kommunikasjonsferdighet.

Forståelse for at ord kan ha dobbel betydning

Både barn og voksne med pragmatiske språkforstyrrelser har liten forståelse for at ord kan ha dobbel betydning, og dermed har de ikke glede av vitser og gåter, metaforer og annen abstrakt betydning av språk. Slik forståelse for språk utvikles med alderen. Når barn i tidlig alder begynner å forstå enkle vitser, har det åpnet seg en side ved den kognitive utviklingen som gjør at de kan forstå litt mer abstrakt bruk av språk. Forståelsen av vitser utvikles først gjennom ren imitasjon uten dypere forståelse. Vitsen om tomatene som gikk over en vei, er et godt eksempel på en slik vits der forståelsen kommer senere. Så kan de utvide den til at "Det var to appelsiner som gikk over en vei. Den ene ble overkjørt og den andre ropte: Kom juice!" Etter hvert kan de lage nye vitser etter samme prinsipp. Metaforer er ord eller uttrykk som blir brukt i overført betydning. «Det regner kattunger», "Han spiste til han sprakk" eller som illustrasjonene under viser:

Personer med pragmatiske språkforstyrrelser tolker slike formuleringer bokstavelig. Voksne i barnehagen bruker gjerne slike formuleringer ubevisst, men det er viktig å være klar over at en del barn ikke har forutsetninger for å forstå dem. Det samme kan gjelde dersom en voksen sier til barna på avdelingen: "Vi skal gjøre oss klare, for vi skal gå ut nå." At "Å gjøre seg klar" kan bety å rydde og å kle på seg for deretter å gå ut, er ingen selvfølge. Nina gikk rett ut – for det sa jo den voksne. For Nina betyr "nå" akkurat nå, og ikke om noen minutter. "Du sa jo NÅ!", sier Nina når hun blir hentet inn igjen.

Det er svært viktig at voksne i barnehagen er seg bevisst de nevnte forhold. Mange misforståelser kan unngås ved at voksne tenker over "Hva var det jeg sa?" "Sa jeg noe som kunne misforstås?" dersom Nina eller andre plutselig "går i stå" på en eller annen måte. Voksne kan komme til å bruke språk og metaforer uten å være klar over at det skaper uklarheter for andre. Likeledes er det sårbart for barna som ikke forstår vitser når de andre ler. Å forklare Nina enkle vitser og å la henne lære dem utenat, er en god investering av innsats for å hjelpe henne inn i fellesskapet.

En usynlig kommunikasjonsvanske

Pragmatiske språkforstyrrelser gir ofte sosiale samspillsvansker fordi språkvan-skene berører forståelse for selve kommunikasjonen. Det er på mange måter en usynlig vanske. Nina f.eks. har vansker med å samordne den sosiale situasjonen med verbalspråket. Det gjør at Nina kan oppleves som "rar", uhøflig, masete og lite empatisk. Vanskene gir seg utslag i at Nina reagerer med utagering eller tilbaketrekking, og hun blir ofte mistolket av omgivelsene. Nina strever med både språklig og ikke-språklig kommunikasjon for å regulere samhandlingen. Derfor kommer hun lett i konflikter uten å oppleve ansvar for dem.

Vansker med pragmatikk har ikke sammenheng med vansker med språklyder eller mestring av grammatikk. Barn med pragmatiske vansker snakker ofte med god flyt og uttale, og de snakker gjerne mye. Den verbale styrken gjør ofte at det er lett å overvurdere barna. Derfor kan det være vanskelig å oppdage barns pragmatiske ferdigheter.

Pragmatiske vansker kommer tydeligere fram i hverdagssituasjoner enn i strukturerte situasjoner og blir tydeligere jo eldre barnet blir. De kan forekomme i sammenheng med diagnoser som f.eks. autisme, Asberger syndrom og ADHD. Ofte kommer de pragmatiske vanskene i skyggen av de andre mer omfattende diagnosene. Fordi pragmatiske vansker kan være usynlige og fordi de ikke framtrer spesielt tydelige i førskolealder, er det viktig at voksne i barnehagen har kunnskap om hvordan slike vansker kan komme til syne i barnehagen. Det kan være en utfordring å legge merke til og å forstå symptomene slik vi har beskrevet dem her. Det er derfor viktig at barna følges opp ved grundigere observasjon og eventuelt henvisning videre dersom en har mistanke om pragmatiske språkforstyrrelser.

Nøkkelord er:

Kommunikasjonskompetanse som:

1. Verbalspråklig styring i sosiale sammenhenger
2. Ikke-verbalspråklig styring i sosiale sammenhenger
3. Kommunikasjonsferdighet
4. Abstrakt språk
5. Usynlig kommunikasjonsvanske

Referanser:

Bishop, D.V.M.: Pragmatic language impairment. A correlate of SLI, a distinct subgroup, or part of the autistic continuum. I Bishop, D.V.M. and L.B. Leonard (2011) Speech and language impairments in children. Causes, Characteristics, Intervention and outcome. Psychology press.

Færevaaag, M.K.: Pragmatikk. I Espenakk, U., Frost, J., Færevaaag, M. K., Horn, E. (2003). TRAS. Tidlig registrering av språklig utvikling. Oslo, Bergen, Stavanger, Bredtvet kompetansesenter, Statped, Statped Vest, Universitetet i Oslo, Lesesenteret og Læringscenteret, Universitetet i Stavanger. InfoVest forlag

Færevaaag, M.K. og E. Horn. Kommunikasjon: I Espenakk, U., Færevaaag, M. K. og Horn, E., (red.) (2011). TRAS. Observasjon av språk i daglig samspill. Oslo, Bergen, Stavanger, Bredtvet kompetansesenter, Statped, Statped Vest, Universitetet i Oslo, Lesesenteret og Læringscenteret, Universitetet i Stavanger. InfoVest forlag.